

Quercus pubescens Willd.

Dąb omszony

Rodzina: *Fagaceae* – bukowate

Status

W Polsce gatunek zagrożony. W krajach ościennych: zagrożony w Niemczech, narażony w Czechach.

Uwagi taksonomiczne

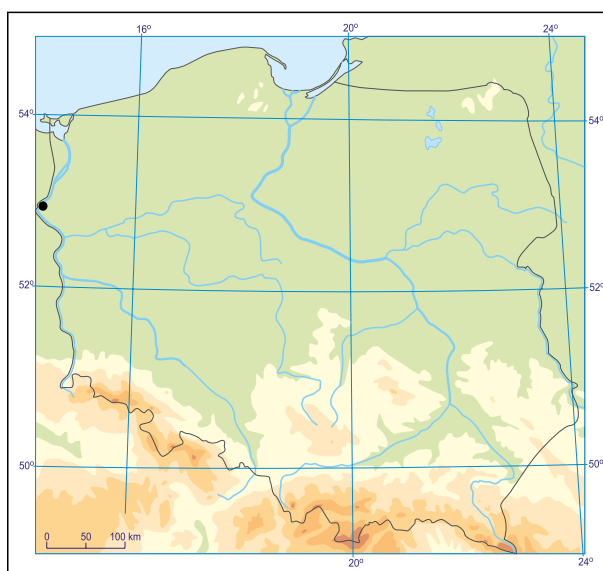
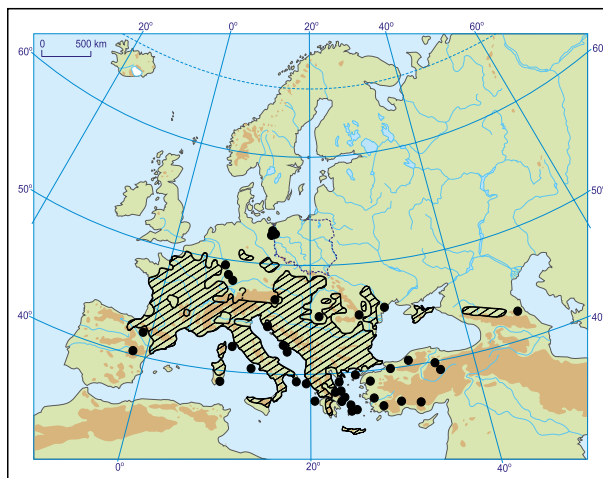
Quercus pubescens Willd. to zmienny, wielopostaciowy gatunek zróżnicowany na trzy podgatunki. Poza szeroko rozprzestrzenionym podgatunkiem nominatywnym, w Hiszpanii występuje subsp. *palensis* (Palassou) O. Schwarz, a na południowym wschodzie ogólnego zasięgu – subsp. *anatolica* O. Schwarz; dwa ostatnie są zwykle krzewami. *Q. pubescens* łatwo krzyżuje się z *Q. petraea* (Matt.) Liebl. i z *Q. robur* L. Mieszzańce spotyka się w Polsce (Staszkiwicz 1977) i w Niemczech; tam nierzadko poza terenem występowania *Q. pubescens* (Rothmaler 2005).

Rozmieszczenie geograficzne

Quercus pubescens występuje w zachodniej, południowej i centralnej Europie sięgając na wschodzie po Krym (Schwarz 1993). Występuje także na północnych stokach Kaukazu i w Azji Mniejszej (Browicz, Zieliński 1982). Na terenie Niemiec rośnie w Badenii-Wirtembergii, Bawarii, w Turyngii tworzy wyspę zasięgową. Na oderwanej placówce w dolinie dolnej Odry rośnie na kilku stanowiskach: na dwóch w okolicach Gartzu, na trzech koło miejscowości Oderberg i Lüdersdorf (Benkert i in. 1996) i po stronie polskiej w Bielinku. Mieszzańce stwierdzono w Dolnej Nadrenii i Hesji (Rothmaler 2005). Drzewo jest w uprawie od bardzo dawna (Krüssmann 1978), w Niemczech sadzone często (Roloff, Bärtels 2008), w Polsce bardzo rzadko (Seneta, Dolatowski 2008).

Występowanie w Polsce

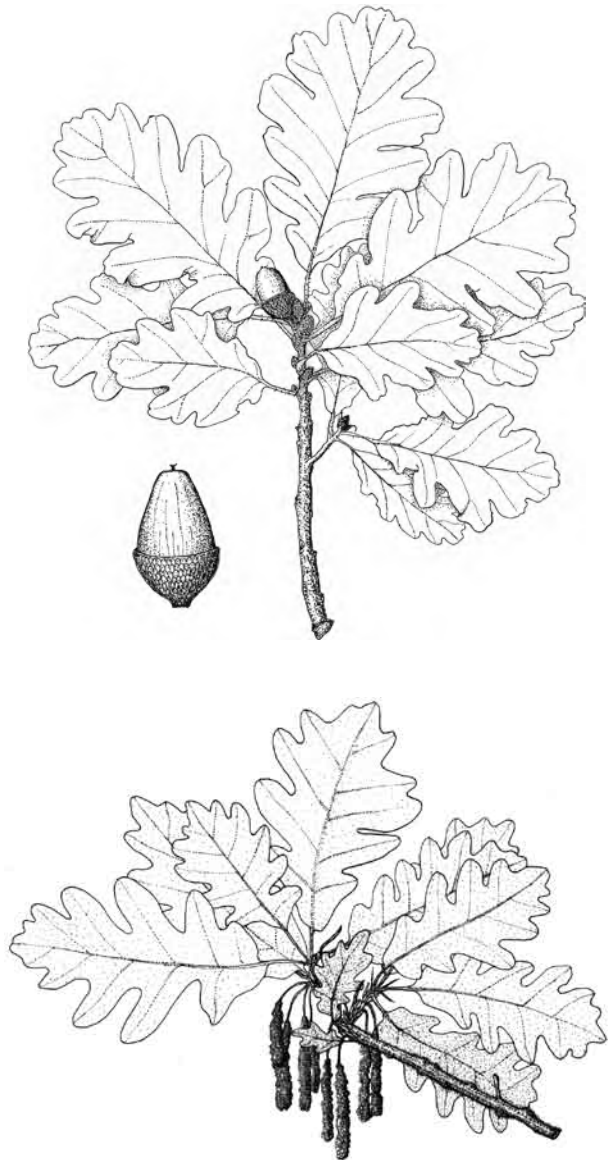
Jedynе stanowisko znajduje się w rezerwacie Bielinek nad dolną Odrą, gdzie dąb omszony rośnie przynajmniej od 200 lat (Ulbrich 1924; Celiński, Filipek 1957, 1958; Baryła 1993c). Stanowisko jest silnie izolowane od zwartego zasięgu gatunku i wysunięte około 500 km na północ. Nie można wykluczyć, że dąb omszony został do Bielinka wprowadzony przez człowieka (Baryła 2001i). Ostatnio uznano go za „lokalny antropofit pocysterski” (Mirek i in. 2002). Jednakże obecność w Bielinku na izolowanym stanowisku nieuprawianych i niekiedy niepozornych ciepłolubnych gatunków roślin, jak *Dorycnium herbaceum*, *Allium carinatum*, *Lithospermum purpurocaeruleum*, *Inula germanica*, *Orchis purpurea*,

Orobanch sp. div., wskazują na rolę tego obszaru jako ostoi reliktovej flory kserotermicznej. Także badania entomofauny dowodzą wyjątkowego charakteru tego miejsca. Wśród różnych grup systematycznych owadów występują tu gatunki reliktovej, gatunki osięgające w Bielinku północną granicę zasięgu ogólnego oraz gatunki kserotermiczne skrajnie rzadkie w Polsce [Wojas (1997) 1998; Buchholz 2008; Lis 2011].

Siedliska i fitocenozy

Dąb omszony rośnie przeważnie na południowych, silnie nasłonecznionych zboczach. Podłoże tworzą gliny zwałowe i piaski gliniaste moreny dennej, zawierające duże ilości węglań wapnia (na powierzchni niekiedy odwapnione). Wykształciły się tam gleby brunatne o odczynie zasadowym i obojętnym (Celiński, Filipek 1958). Dąb omszony jest gatunkiem charakterystycznym ciepłolubnej dąbrowy *Quercetum pubescenti-petraeae* (Matuszkiewicz 2001) – luźnego zbiorowiska

Fot. 32. *Quercus pubescens* w rezerwacie Bielinek (2001)

leśno-zaroślowego o charakterze reliktowym. Od czasów badań Celińskiego i Filipka (l.c.), ciepłolubna dąbrowa wyraźnie zwiększyła zajmowaną powierzchnię kosztem muraw kserotermicznych (Załużski 2002).

Morfologia i biologia

Quercus pubescens charakteryzuje silne omszenie młodych gałązek i pączków oraz spodu liści. Drzewo dorasta u nas do 20 m wysokości. Wiek drzew przekracza 200 lat (Pacyniak 1992; Cedro 2007). Największy okaz dębu omszonego miał w 1994 r. obwód w pierśnicy 305 cm, a okaz o cechach mieszańcowych – 455 cm (Leda 1994). Dobrze się odnawia, zwłaszcza w zbiorowiskach murawowych, szczególnie po latach nasiennych.

Charakterystyka populacji

W wyniku przeprowadzonej w 1994 r. inwentaryzacji stwierdzono prawie 1900 osobników dębu omszonego i jego mieszańców o wysokości ponad 1 m, w tym ponad 150 drzew o obwodzie w pierśnicy powyżej 100 cm

(Leda 1994). Według Staszkievicza (1977) w Bieliniku nie występował „czysty” dąb omszony, a jedynie jego mieszańce z *Quercus petraea* i *Q. robur*, posiadające w różnym stopniu cechy tych ostatnich. Nowsze szczegółowe badania morfologiczne (Leda 1994) wszystkich osobników powyżej 1 m wysokości wykazały, że około 25% z nich reprezentuje czystą formę gatunku, a około 75% to formy mieszańcowe. Niektóre osobniki o cechach mieszańcowych rosną poza granicą rezerwatu, w odległości nawet do 1 km.

Zagrożenie i wskazania ochronne

Quercus pubescens nie jest zagrożony bezpośrednio, choć stwierdzono wycinanie pojedynczych drzew. Główne zagrożenie wynika z faktu łatwego krzyżowania się z *Q. robur* i *Q. petraea*, co grozi rozplynięciem się genotypu dębu omszonego w „roju mieszańców”. W wyniku tego procesu dąb omszony w Bieliniku jest w coraz większym stopniu zastępowany przez formy mieszańcowe. Należy dołożyć starań, aby utrzymać stanowisko, niezależnie od jego pochodzenia. Pozytywny efekt odnoszą w tym zakresie zabiegi ochrony czynnej – usuwanie krzewów tarniny i głogu, co zwiększa powierzchnię potencjalnych siedlisk dębu omszonego.

Lucjan Rutkowski i Iwona Paszek

Summary

In Poland *Quercus pubescens* occurs only in the Bielinek nature reserve on the Odra where it has grown in the wild for at least 200 years. It is possible that *Q. pubescens* has been introduced there by man. On the western side of the Odra, in Germany, this tree grows in 5 locations. The nearest, undoubtedly natural locality in Germany is situated 500 km to the south of the Bielinek. The trees grow up to 20 m tall and 4.5 m of diameter at breast height, and their age exceeds 200 years. There are about 1900 trees that are over 1 m tall but only about 25% of them are pure *Q. pubescens*; the remaining ones are its hybrids with *Q. petraea* and *Q. robur*. As a result of cross-breeding *Q. pubescens* from the Bielinek is gradually being replaced by hybrids.